

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА П.Є. КАЗАНСЬКОГО (1866–1947) В РОЗВИТОК ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНОГО РІЧКОВОГО ПРАВА

Петро Євгенійович Казанський справедливо вважається одним з найвідоміших юристів–міжнародників часів Російської імперії, хоча наукова діяльність вченого піддавалася жорсткій критиці його сучасниками. Остаточне визнання науковця як спеціаліста з міжнародного права пов'язується із захистом докторської дисертації на тему «Загальні адміністративні союзи держав». В.Е. Грабарь, відносячи П.Є. Казанського до авторитетних фахівців міжнародного адміністративного права, у своєму монографічному дослідженні [1, с. 341] стверджує, що цієї сфери стосується вже перша велика праця вченого – 2–томна магістерська дисертація «Договірні ріки. Нариси історії і теорії міжнародного річкового права» [2; 3]. Міжнародне річкове право представляло для Казанського теоретичну і практичну значимість. Утворення системи незалежних держав та впорядкування внутрішньодержавних відносин щодо користування ріками поставили на перший план питання про міжнародне річкове судноплавство. При цьому залишався невизначеним міжнародно–правовий статус рік, спільних для Російської імперії та її західних сусідів. Актуальність розв'язання даних проблем спонукала Казанського в магістерському дослідженні об'єднати «в єдине ціле всі начала, які визначали положення рік в міжнародному житті» [3, с. 8], вдатися до пошуку зв'язків міжнародного річкового права з іншими блоками загальної системи міжнародного права та внутрішньодержавним річковим правом [2, с. 13–14, 17]. З цих міркувань його публікації, присвячені теорії міжнародного річкового права, і зараз становлять значний науковий інтерес.

П.Є. Казанський розглядав міжнародне річкове право як сукупність норм, що визначають положення рік у міжнародному житті. Він поділяв його на міжнародне публічне та цивільне право рік. Перше стосується природи і об'єму тієї влади, яку мають держави над річковими водами, та узгодженої діяльності

країн, спрямованої на досягнення спільних для них завдань; друге – тих прав, що належать в міжнародному житті окремим особам на володіння водою, на користування силами води [3, с. 8]. Науковець відводить міжнародному (публічному) річковому праву специфічне місце в системі міжнародного права. За Казанським остання є складно структурованою: безпосередньо міжнародне публічне право разом з міжнародним приватним є складовою особливої частини міжнародного права та поділяється на право устрою і право управління, які, в свою чергу, також мають свої відгалуження. На нашу думку, детальна розробленість вченим системи міжнародного права й обумовила оригінальний підхід до розподілу елементів міжнародного річкового права в цій системі. Так, питання території й кордонів, які безпосередньо пов'язані з правовим режимом міжнародних рік, Казанський відніс до права устрою, а питання міжнародного судноплавства по річкових шляхах – до права управління [4, с. 120–121]. На даний час правове регулювання використання міжнародних рік традиційно розглядається в контексті режиму території в міжнародному праві.

П.Є. Казанський критикує домінуюче в його часи поняття міжнародної ріки як судноплавної ріки, що до впадання в море перетинає чи розмежовує дві або більше держави і відносно якої на основі спільної угоди встановлено особливі правила використання. Дане визначення на переконання вченого є невдалим. Воно об'єднує в собі дві ознаки: географічну (ріка, спільна для декількох країн; її природний зв'язок (сполучення) з морським середовищем) і юридичну (наявність міжнародного договору), які нерідко не співпадають. В основі правової категорії «міжнародна ріка» має бути покладено виключно юридичний критерій [3, с. 12–14]. Примітно, що Казанський наголошував: ріка є типовим видом прісних вод і самою важливою серед них, а тому договори про окремі ріки є головним джерелом міжнародного права прісних вод [3, с. 8].

Прогресивними для своєї епохи та такими, що не втратили своєї цінності й у наш час, були погляди П.Є. Казанського на співвідношення територіального суверенітету з правовим режимом транскордонних водотоків. Територіальний суверенітет і територіальне спілкування (зносини) – це два верховних права держав, що повинні визнаватися ними одне за одним у сфері використання

міжнародних рік. Завданням своєї епохи і всіх держав науковець вважав встановлення рівноваги між цими двома початками. Територіальним суверенітетом Казанський називав право держави самостійно вирішувати свої територіальні питання. На думку професора, прибережна держава зберігає суверенні права на ту частину міжнародної ріки, що знаходиться в межах її кордонів. Адже яким би було становище держави, власника своєї території, якщо б остання була порізана по всіх напрямках водними просторами, відносно яких країна нічого не могла б зробити самостійно. Право міжнародного спілкування, навпаки, є юридичною можливістю країни узгоджено з іншими державами розпоряджатися інтересами, однозначно визнаними ними як спільні. Право міжнародного територіального спілкування утворюється із сукупності норм, які визначають випадки, коли держава повинна упорядковувати свої територіальні відносини неодмінно певним чином за участі всіх, багатьох чи окремих країн. Тільки в деяких випадках міжнародне право спеціально вказує на свободу держави в тих чи інших відносинах. Набагато більше значення має відігравати територіальне спілкування між країнами або так зване «обмеження» територіального суверенітету [3, с. 40–42, 58, 60].

Прихильність до ідеї обмеження суверенітету визначила погляди Казанського на принципові аспекти навігаційного використання транскордонних водотоків. Професор обґрунтовував свободу судноплавства по міжнародних ріках і стверджував, що «при вирішенні питань щодо річкової свободи повинні бути враховані інтереси всіх річкових держав». Здобутком міжнародного права вчений вважав розвиток його теорії та практики в напрямку схвалення допуску до судноплавства по міжнародних водотоках суден всіх країн [3, с. 185–186, 189].

Різноманітність і глибина досліджень історії та теорії міжнародного річкового права Петром Євгенійовичем Казанським потребує подальшого й детального аналізу. З урахуванням редакційних вимог позиція вченого щодо основних проблемних питань розвитку теорії міжнародного річкового права викладена тезово. Загалом розділяючи погляди професора на ключові елементи правового режиму міжнародних рік, варто відзначити актуальність його ідей в теперішній час. Вони мають стати лейтмотивом для визнання міжнародно–

правового статусу головних (de facto міжнародних) водних магістралей України – Дніпра і Дністра – та науковим підґрунтям для розробки правового регулювання їх навігаційного та ненавігаційного використання на основі окремих міжнародних угод. Твердження П.Є. Казанського, висловлені в унісон із сучасною доктриною міжнародного права та практикою міжнародних відносин, переконливо свідчать про потребу створення нашою країною разом з іншими прирічковими державами комплексу спеціальних договірних норм для регламентації відносин в зазначених сферах. Регіональні конвенції щодо Дніпра (між Україною, Російською Федерацією, Білорусією) та Дністра (між Україною та Молдовою) мають стати нормативним відображенням добровільного обмеження територіального суверенітету держав в силу спільності згаданих транскордонних водотоків для цих країн.

Список використаної літератури

1. Грабарь В.Э. Материалы к истории литературы международного права в России (1647–1917) / В.Э. Грабарь. – М.: Издательство Академии наук СССР, 1958. – 492 с.
2. Казанский П. Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права: В 2-х томах / П. Казанский. – Казань: Типо-Литография Императорского Университета, 1895. – Т. 1. – 479 с.
3. Казанский П. Договорные реки. Очерки истории и теории международного речного права: В 2-х томах / П. Казанский. – Казань: Типография губернского управления, 1895. – Т. 2. – 384 с.
4. Левин Д.Б. Наука международного права в России в конце XIX и начале XX в. Общие вопросы теории международного права / Д.Б. Левин. – М.: Издательство «Наука», 1982. – 200 с.